

ciál. Jejich vývoj zaznamenal na počátku 21. století trvalý sestup. Vojenské výdaje se za posledních dvacet let sice nominálně zvýšily o 227 %, ale od roku 2000 klesají z hodnoty 2,35 % na 1,43 % HDP v roce 2008. Tím se zpomalila modernizace ozbrojených sil a u pozemních sil se zastavila. Autorovi lze vytknout, že nelze srovnávat nominální hodnoty.

Ze srovnání strategických dokumentů ČR z let 2004–2008 se základní filosofií Evropské bezpečnostní strategie 2003 vyplývá *naprostá oboustranná shoda mezi EU a ČR*. Z hlediska historických zkušeností, moci a vlivu politických reprezentací, bezpečnostní a strategické kultury má ČR objektivně mnohem blíže k EU než k USA. Stejně tak má ČR objektivně blíže i k formující se bezpečnostní a strategické kultuře EU, kde by nehrála tak okrajovou roli jako v případě účasti na vojenských operacích USA.

Úroveň doktrinních dokumentů ČR se však podle autora vyznačuje určitým stupněm rozpolcenosti. Na jedné straně se plně hlásí k multilateralismu, výslovně odmítá militarismus a jednoznačně upřednostňuje dlouhodobé preventivní působení. Ale na druhé straně její vládní garnitury byly jen po roce 2000 několikrát v situaci, kdy musely reagovat na zásadní rozhodnutí administrativ

USA, zejména pak po vyhlášení tzv. GWOT, tj. války proti terorismu.

Konkrétně to znamenalo, že se přizpůsobovaly rozhodnutím, která padla nejprve ve Washingtonu a posléze v bruselském ústředí NATO.

I když bylo uvedeno, že jistá nesouměřitelnost poslední studie s předchozími je i důsledkem stavu bezpečnostního diskursu u nás, přesto existoval a existuje, ale autor jej jakoby přehlédl. Přinejmenším by stály za zmínku studie Jiřího Síly o této problematice (*Kapitoly o bezpečnosti* (2007) 2010) i texty jiné.

Antonín Rašek

Jiří Trávníček: Čtenáři a interneti. Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení (2010)

Host, Brno 2011, 192 s.

Průnikům mezi sociologií a literární vědou se v našich končinách co do počtu začíná dařit, je ale záhodno říci, že jsou až na čestné výjimky iniciovány druhou jmenovanou vědní oblastí. Analýzou, bourdieuvsky řečeno, literárního pole, tedy společenského prostoru „nad knihou“, v němž se odehrávají vztahy mezi čtenáři, autory, nakladateli, a všemi ostatními, kdo se účastní procesů tvorby, distribuce a konzumace knižní tvorby, se totiž již několik let systematicky zabývá Oddělení pro výzkum literární kultury Ústavu pro českou literaturu, které zájemcům o sociální stránku literatury přineslo hned několik původních monografií. Pozornost (i na půdě sociologické, viz pochvalnou recenzi Zdeňka R. Nešpora v *Sociologickém časopise / CSR* 2005, 41 (4)) vzbudila zejména kniha Pavla Janáčka *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení 1938–1951* (Brno: Host, 2004), zabývající se cenzurou provozovanou na populární literatuře komunistickým režimem, a časově i částečně tematicky navazující *Soustružníci lidských duší* Petra Šámala (Praha: Academia, 2009), přibližující procesy ideologického „čištění“ veřejných knihoven.

K historické perspektivě analýz zejména nakladatelského a autorského prostředí prováděných oddělením tvoří od roku 2007 komplementární doplněk výzkum profesora stejného pracoviště Jiřího Trávníčka zaměřený na ty, jimž je určena veškerá současná literární produkce: čtenáře. Výsledky bádání shrnuje recenzovaná kniha, která vyšla v září 2011 péčí brněnského nakladatelství Host. Důležitost úkolu zmapovat fenomén českého čtenářství není snad potřeba obhajovat ani laikovi: Češi se mezi národy světa chlubí pověstí šampionů v množství času stráveném právě čtením knih. A přestože se váhavě objevují kusé zprávy o tom, jak dnes „české čtení“ probíhá (z ne-

dávné doby např. metodologicky poněkud nepovedená „esej ze sociologie četby“ zaměřená na vztah literatury a národní identity *Jak čtou Češi, Francouzi a Němci Hrabalova Anglického krále* Pierra-Laurenta Cosseta a Lenky Grafnetterové, vydaná v roce 2009 Sociologickým nakladatelstvím (SLON)), rozhodně chyběl kvantitativní výzkum, který by odhalil kořeny a případně i vývoj tohoto fenoménu.

Jiří Trávníček, který se ujal jeho realizace, se v roce 2007 spojil s Národní knihovnou a provedením výzkumu s reprezentativní a longitudinální aspirací začal nepříliš známou agenturu poskytující služby v oblasti veřejného mínění a průzkumu trhu DEMA, a.s. Na vzorku 1500 respondentů, obyvatel České republiky starších 15 let, mají být výzkumy čtení formou „face-to-face“ dotazníku opakovány v tříletých intervalech (po proběhlých v roce 2007 a 2010 se plánuje další v roce 2013), přičemž přibližně pětina otázek se má každý rok věnovat jedné specifické oblasti: v roce 2007 knihovnám (výsledky shrnuje kniha *Čtete?*, vyšla stejně jako recenzovaná kniha v Hostu), roku 2010 se do centra pozornosti dostalo čtení beletrie, které bylo doplněno o analýzu „elektronického čtení“ (internet, čtečky), a za dva roky je plánováno stočit drobnohled na knižní trh. Aspirace výzkumu i výstupu v podobě *Čtenářů a internautů* je jak vidno poměrně ambiciózní, a spíše než k diskurzu literárněvědnému, ačkoli právě tam nacházíme afiliaci jejich iniciátora a autora, se hlásí k sociologickému „světónázoru“. Proto se neostýcháme je z této pozice i zhodnotit.

Sama kniha nabízí k nahlédnutí soubor pokládaných otázek coby poslední z příloh, začneme tedy poněkud netradičně knihou odzadu a podívejme se na ně podrobněji. Jejich většina se ptá celkem nepřekvapivě na počet knih, které respondent přečetl za uplynulý rok, počet minut věnovaných denně čtení, trochu mnohoslibný „způsob“ čtení, oblíbený literární žánr, oblíbeného autora či knihu. A tu jsme rovnýma nohama

v jádru problému výzkumu i knihy: bohužel se nejedná o nic, co by nenapadlo toho, komu je kniha samotná patrně určena – nespecifikovaného vzdělanějšího čtenáře (k tomu viz dále). Jakou informaci nám přinese, pokud se čtenáře zeptáme, co nejvíce ovlivnilo jeho návyk ke čtení? Není podobná otázka tak trochu usnadněním si práce, kterou by měl odvést právě výzkumník? Co se zeptat namísto zmíněného „způsobu čtení“, kterým se myslí, zda se dotazovaný věnuje jedné knize „v kuse“, zda čtení přerušuje, či zda střídá více knih naráz, podrobněji na jakousi „ekologii čtení“ – kdy, v jakých situacích, co konkrétně čteme? Nechat tázané „sebehodnotit se“, čímž se Jiří Trávníček vymezuje proti dotazníkům typu PISA, které své respondenty přímo „testují“, by rozhodně nemělo sklouznout do „sebevýzkumu“, a u některých bodů toto minimálně hrozí.

Dalším problémem je poměr otázek věnovaných specializačním oblastem, zde proklamované beletrii a hlavně internetu, který se v podobě vtipného neologismu internauti, jímž mají být označováni uživatelé pohybující se na internetu jako ryby ve vodě, dostal až do názvu knihy. Přímo na oblast internetu se totiž ptají pouhé dvě otázky („Používáte internet vy osobně?“ a „Které texty čtete nejraději na internetu?“): že je to málo, snad nemá ani smysl psát... Proč není sledován vztah čtení klasických papírových knih a knih elektronických, který by se v podobném dotazníku jistě nabízel? Jedna otázka, zdali si čtenář dokáže představit, že by četl knihy pouze v elektronické podobě – jde i na kvantitativní šetření poněkud málo – do kvality. A tak dále. Trávníčkovo přiznání v metodice šetření (celá jedna stránka knihy), že respondenti z oblasti Troubek „nebyli k rozhovoru nakloněni, neboť se konal v době po záplavách a je nejvíce ze všeho zajímavý zprávy o počasí“ (s. 41; o návratnosti dotazníku se taktně mlčí), poté ani případnému kritikovi neposlouží jako nahrávka na smeč, protože zaskórovat by bylo až příliš snadné.

Po pročtení seznamu 33 dotazů zůstává čtenáři, seznámenému alespoň povšechně s problematikou sociologického výzkumu, jedna zásadní otázka: jaký teoretický základ se za Trávníčkovým šetřením skrývá? Kniha dává opět odpověď vyvolávající dosti rozporuplný dojem. Její první část pod názvem „Rámce“, která by měla teoretická úskalí vyřešit a přesvědčit o vhodném výběru metodologie pro výzkum, je spíše sbírkou tu kratších tu delších textů nařukávajících, co všechno by se o čtení, knize a internetu také dalo napsat: dozvíme se tak, kdy vznikla beletrie (je nutné tuto otázku vyřešit, pokud se ptám běžného současníka, proč beletrii čte? Nebo podle čeho si ji vybírá?); že byla beletrie dříve považována za škodlivou – ohrožující zejména genitálie a peristaltiku, vlastně podobně jako mnohými dnes internet; něco o Kantovi (asi proto, že se po něm zmiňuje Bourdieu); že přechod ze svitku na kodex byl mnohem významnější než z kodexu na obrazovku počítače (osvětlí to způsoby čtení současného uživatele internetu?); představí se nám různorodě vybrané pojmosloví týkající se zejména uživatelů internetu (které ovšem není v analýze výsledků výzkumu nijak zvláště využíváno – jako např. právě pojem internaut, jenž má alespoň tu čest, že je zmíněn i jeho „autor“, na rozdíl třeba od „prosumenta“, který se v knize podobné etiky vědecké práce nedočkal), nebo jak Google obešel autorská práva zveřejněním své databáze knih skenovaných ve spolupráci s univerzitními knihovnami. Vše Trávníček nadhazuje jen povrchně, a především, jak naznačeno: namísto toho, aby se řešily otázky, jak provést výzkum a co se jím sleduje, rozvíjí se nám před očima „nápadník“, co všechno zajímavého by se také dalo.

Jako výzkumu pevný teoreticko-metodologický základ, publikaci chybí – čtenář. Už při velmi zběžném prolistování knihy zůstáváme na rozpacích, komu je vlastně informace o tom, co český národ čte, určena. Laikovi připadne jistě nepřehled-

né množství grafů, tabulek a nedostatečně komentovaných dat, odborníka překvapí stručná „Shrnutí“ na konci každé kapitoly. Zjištěné výsledky se poněkud únavně opakují, což není překvapivé: ve chvíli, kdy sám design výzkumu nemůže přinést žádná zjištění, která by se dala problematizovat, srovnávat, diskutovat, a kdy výsledky nepřinesly než intuitivně předpokládané – že čteme knihy, ale trochu méně (2007 – 83 %, 2010 – 79 %), nebo že když máme méně peněz (asi? Odhaduje se to z toho, že přišla celosvětová finanční krize), začneme na knihách šetřit (2007 – 71 %, 2010 – 46 %), nelze než k dosažení potřebného objemu na monografii neustále shrnovat již řečené a „osliňovat“ grafy.

Dovolme si shrnutí i my: celkově působí publikace především dojmem „honu na body“, což se stává v českých krajích sice pochopitelným, a vlastně o to smutnějším standardem. Na skutečnou zprávu o unikátnosti českého čtenářství, které by mohlo být kulturně cennější součástí národní identity než hokejová mistrovství a chalupaření, bohužel stále čekáme.

Marta Svobodová

Guy Standing: *The Precariat. The New Dangerous Class*

London, Bloomsbury Academic 2011, 192 s.

Příchod ekonomické krize zviditelnil či umocnil některé rysy současných společností, a je nyní na sociální vědě, jestli a jak se s nimi bude vyrovnávat. Příkladem toho, jak lze kontext současné krize využít k sociologické analýze, která současně míří do sféry sociální kritiky a politických doporučení, je právě recenzovaná publikace G. Standinga. Její téma se současnou ekonomickou situací sice úzce souvisí, nicméně kniha sleduje především obecnější souvislosti, které současné krizi předcházely, a míří i za následky, které ji bezprostředně